Keletas minčių apie tarptautinį konstitucionalizmą: ar tikrai tik nacionalinio konstitucionalizmo šešėlis?

ERNESTAS SPRUOGIS

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Viešosios teisės institutas
El. paštas: ernestas.spruogis@gmail.com, e.spruogis@lvat.lt

SANTRAUKA. *Straipsnyje analizuojamas konstitucionalizmo reiškinys nacionaliniu, transnacionaliniu ir tarptautiniu lygmenimis. Pažymima, kad konstitucionalizmas pirmiausia sietinas su valstybe ir nacionaline konstitucija. Nacionalinis konstitucionalizmas, kaip teisinė realybė, yra nacionalinės konstitucijos, įkūnijančios fundamentalius procedūrinius teisės principus ir substantyvius gėrius, viešpatavimas, kurį užtikrina pirmiausia viešąją teisę aiškinantys ir taikantys nepriklausomi ir nešališki teismai.*

Transnacionalinis konstitucionalizmas Europos Sąjungoje iš esmės yra realus teisinis reiškinys, nes Europos Sąjungos teisė taip pat įkūnija fundamentalius procedūrinius teisės principus ir substantyvius gėrius, kurių viešpatavimą užtikrina Europos Sąjungos Teisingumo Teismas kartu su nacionaliniais valstybių teismais, garantuojančiais Europos Sąjungos teisės gyvastį ir galias.

O terminas „tarptautinis konstitucionalizmas“ tebelieka daugiau teorinis nei realus teisinis reiškinys. Juk tarptautinės teisės norminė ir praktinė galios priklauso ne nuo konstitucijos ir konstitucionalizmo sąvokų vartojimo, o nuo konkrečių institucijų, principų, normų ir jų įgyvendinimo. Ypač svarbu, kad tarptautinė teisė kol kas nereikalauja, jog valstybių režimai ir nacionalinės teisinės sistemos būtų demokratiniai. Šia prasme nacionalinių valstybių autonomija yra pernelyg didelė, o tarptautinė teisė tegali būti „protokonstitucija“.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: nacionalinis konstitucionalizmas, tarptautinis / globalus / pasaulinis konstitucionalizmas, transnacionalinis konstitucionalizmas, konstitucionalizacija, teisės viešpatavimas.

VIETOJE ĮVADO

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas labiausiai prisidėjo prie konstitucinės teisės sampratos paradigminių pokyčių. Konstitucinė teisė, suprantama kaip aukščiausioji teisė, neturi specifinio reguliavimo dalyko ir negali būti traktuojama kaip teisės šaka, nes į partikuliarias šakas dalijama tik ordinarinė teisė. Konstitucinėje teisėje negali būti nei vidinių prieštaravimų, nei spragų, o jei jų yra Konstitucijos tekste (tikrai yra, ir nemažai), jie šalinami aiškinant Konstitucijos nuostatas, kad šios sudarytų darnią sistemą. Konstitucijos nuostatos aiškinamos oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, kuri formuojama Konstitucinio Teismo aktuose, todėl šių aktų teisinė galia prilygsta Konstitucijos galiai, ją galima įveikti tik padarius Konstitucijos pataisas. Konstitucinės teisės šaltiniai yra tik Konstitucija ir Konstitucinio Teismo aktai. Visi kiti teisės aktai patys gali tapti konstitucinės kontrolės objektu, todėl nėra konstitucinės teisės šaltiniai. Pagal Konstituciją nė vienas viešosios valdžios teisinis sprendimas negali turėti imuniteto nuo konstitucingumo patikros. Galiausiai niekada nesibaigiantis oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtojimas nagrinėjant bylą po bylos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suponuoja, kad konstitucinė teisė yra jurisprudencinė teisė, o Konstitucija – „gyvoji“ Konstitucija, kuri pasitinka laikmečio iššūkius ir kurioje, ją aiškinant ir taikant kintančioje aplinkoje, atskleidžiama vis naujų aukščiausiosios galios reguliavimo aspektų, nors Konstitucijos tekstas ir nepakinta[1]. Šie teiginiai, be kita ko, reiškia ir tai, kad konstitucinė teisė, kaip aukščiausioji fundamentalius gėrius įtvirtinanti teisė, ją aiškinant ir taikant, persmelkia visas teisės sritis, taip konstitucinius gėrius pasėdama visose teisės srityse – taip vyksta visos teisės konstitucionalizacijos procesas. Konstitucinė jurisprudencija lemia visos teisės sistemos raidą, kadangi, aiškinant Konstituciją, jos vertybės, principai perkeliami į visą teisės sistemą. Konstituciocentrinė teisės sistema – tai teisės konstitucionalizacijos rezultatas[2].

Kartu reikia pastebėti tai, kad konstitucionalizacijos procesas lemia ne tik teisės persmelkimą konstituciniais gėriais, bet ir santvarkos, grindžiamos Konstitucija, realybę. Šiuo gi atveju kalbame apie konstitucionalizmą, t. y. visuomenės, valstybės santvarką, grindžiamą Konstitucija[3]. Konstitucionalizmo sąvoka šiame straipsnyje vartojama būtent pastarąja prasme, t. y. ne kaip tam tikrų bendrų idėjų, principų, kuriais remiantis turėtų būti organizuojamos ir įgyvendinamos viešosios valdžios galios tam tikroje politinėje bendruomenėje, visuma, o kaip faktinė, kasdienė tokių principų įgyvendinimo praktika, jos būklė

---

[1] Egidijus Kūris, „Konstitucija ir jos konkurentai“, iš *Tarptautinė konferencija „Nuo nacionalinės konstitucijos iki transnacionalinio konstitucionalizmo“* 2022 m. spalio 25 d. Vilnius (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2024), 96–97.

[2] Toma Birmontienė, „Konstitucinis Teismas ir Konstitucijos aiškinimo menas“, iš *Tarptautinė konferencija „Nuo nacionalinės konstitucijos iki transnacionalinio konstitucionalizmo“ 2022 m. spalio 25 d. Vilnius* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2024), 106.

[3] Kęstutis Jankauskas, „Konstitucionalizmas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, https://www.vle.lt/straipsnis/konstitucionalizmas/.

konkrečioje politinėje bendruomenėje[4], t. y. konstitucinės teisės viešpatavimo realybė. Šiuo aspektu ypač svarbi veikla nepriklausomų, nešališkų ir efektyvių teismų, be kita ko, tiesiogiai taikančių ir aiškinančių Konstituciją (iš kurių oficialiai kaip pagrindinę Konstitucijos aiškinimo ir taikymo funkciją atlieka Konstitucinis Teismas). Šiame kontekste paminėtina, kad nacionalinio konstitucionalizmo aspektus vienokiu ar kitokiu diskursu, ypač analizuojant Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, Lietuvoje nagrinėjo buvę ir esami Konstitucinio Teismo teisėjai (nors, žinoma, ne tik) T. Birmontienė, G. Goda, E. Jarašiūnas, D. Jočienė, E. Kūris, K. Lapinskas, V. Sinkevičius, S. Stačiokas, D. Žalimas, J. Žilys ir kt., šiuo klausimu Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas rengia konferencijas ir leidžia monografijas, straipsnių rinkinius[5], yra ir kitų Lietuvos leidėjų leidinių[6], be to, beveik monopolį transnacionalinio konstitucionalizmo tyrimuose Lietuvoje tebeturi I. Jarukaitis[7]. Visgi tarptautinio (arba pasaulinio, arba globalaus) konstitucionalizmo tyrimams, nors leidinių šia tematika, be kita ko, ir tarptautinės teisės konstitucionalizacijos aspektu, yra[8], Lietuvoje neskirta daugiau dėmesio. Kodėl? Atsakymas pateikiamas ir šiame straipsnyje.

1. NACIONALINIS KONSTITUCIONALIZMAS

Tradiciškai laikomasi požiūrio, kad konstitucionalizmą verta nagrinėti valstybės ir jos valdžios kontekste[9]. Taigi konstitucionalizmo sąvoka išsirutuliojo iš valstybės (ar viešosios)

---

[4] Irmantas Jarukaitis, „Nacionalinio ir transnacionalinio konstitucionalizmo sąveika: priešprieša ar simbiozė?“, iš *Tarptautinė konferencija „Nuo nacionalinės konstitucijos iki transnacionalinio konstitucionalizmo“ 2022 m. spalio 25 d. Vilnius* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2024), 146.

[5] Pvz.: *Tarptautinė konferencija „Nuo nacionalinės konstitucijos iki transnacionalinio konstitucionalizmo“ 2022 m. spalio 25 d. Vilnius* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2024); *Trisdešimt konstitucinės justicijos metų: tempore et loco* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2023); *The concept of democracy as developed by constitutional justice.* XXII International Congress on European and Comparative Constitutional Law. Vilnius 4–5 October 2019. Ed. by Rainer Arnold, Ingrida Danėlienė (Vilnius: The Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2020); *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018); *Šiuolaikinės konstitucinės justicijos tendencijos: nacionalinės ir tarptautinės teisės santykis* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2014); *Constitutional justice in Lithuania* (Vilnius: The Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2003).

[6] Pvz.: *Konstitucionalizmas ir teisės politika Europos Sąjungoje: mokslo studija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013); Toma Birmontienė, „Konstitucinės teisės samprata ir raida“, iš *Lyginamoji konstitucinė teisė. Antras papildytas leidimas* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2025), 15-24.

[7] Pvz.: Irmantas Jarukaitis, „ES konstitucinė sutartis ir Lisabonos sutartis: skirtumų beieškant“, *Teisė* 73 (2009): 55–72; Irmantas Jarukaitis, *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: narystės konstituciniai pagrindai* (Vilnius: Justitia, 2011); *op. cit.* Irmantas Jarukaitis, „Nacionalinio ir transnacionalinio konstitucionalizmo sąveika: priešprieša ar simbiozė?“.

[8] Pvz.: Jürgen Habermas, „Does the Constitutionalization of International Law Still Have a Chance?“, in C. Cronin (ed.), *The Divided West* (Cambridge: Polity, 2006), 115–210; Jann Klabbers, Anne Peters, Geir Ulfstein, *The Constitutionalization of International Law* 1st Edition (Oxford: Oxford University Press, 2011); Anne Peters, „The Globalization of State Constitutions“, in J. Nijman and A. Nollkaemper (Eds.), *New Perspectives on the Divide between National and International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 251–308.

[9] Žr. Vaidotas A. Vaičaitis, „Pagrindinės konstitucinės idėjos: valstybė, valdžia, vertybės“, iš *Lietuvos konstitu-*

valdžios galių įtvirtinimo ir apribojimo, o šios santvarkos bruožai yra ne tik valstybės valdžios galių įtvirtinimas ir apribojimas, bet ir reali konstitucijos viršenybė teisės sistemoje, konstitucinio teisingumo įgyvendinimas, veiksminga konstitucijos apsauga, kai valstybės politika, visuomenės, valstybės institucijų, pareigūnų veikla ir priimti teisės aktai grindžiami konstituciniais principais, pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms, kitomis konstitucinėmis vertybėmis (politinės bendruomenės suverenitetu, demokratija, teisės viršenybe, valstybės valdžių padalijimu, teismų nepriklausomumu ir kt.). Konstitucionalizmo pagrindiniai principai atitinka konstitucinės teisės teoretiko A. V. Dicey pateiktą teisės viešpatavimo (*rule of law*) sampratą[10], pagal kurią politinės valdžios galias valstybėje riboja aukščiausioji teisė, ji užkerta kelią valdžios savivalei, gina visų žmonių, valstybės pareigūnų teises, lygybę prieš įstatymą ir teismą; vadovaujantis konstitucija valstybėje teisiškai saugomos ir ginamos individo teisės ir laisvės. Konstitucionalizmas reiškia absoliutizmo priešybę – konstituciškai apribotas viešosios valdžios (ypač monarcho) galias[11].

Nacionalinio konstitucionalizmo, kaip konstitucinės teisės viešpatavimo realybės, atsiradimas sietinas su konstitucinės teisės susiformavimu XVIII ir XIX a. sandūroje[12], kai buvo išleistos pirmosios rašytinės konstitucijos ir teisiniame konstituciniame reguliavime nustatyta tautos kaip valstybės valdžios šaltinio svarba, o konstitucijos tiek praktikoje, tiek moksle laikomos tautos (žmonių), o ne valdžios, aktais[13]. Todėl konstitucionalizmo, kaip realios teisinės tvarkos, atsiradimas irgi sietinas tik su veiksmingos konstitucinės teisės atsiradimu, kai atsirado veiksmingas konstitucijos veikimo užtikrinimo mechanizmas – konstitucinė kontrolė, o pirmas modernus to įrodymas buvo garsioji byla *Marbury prieš Madisoną*[14], kurioje Jungtinių Valstijų Aukščiausiasis Teismas konstatavo, jog Kongresas neturi galių leisti įstatymus, paneigiančius Konstituciją. Vadinasi, konstitucionalizmo, ne tik kaip realios teisinės tvarkos, bet ir kaip mokslinės doktrinos, susiformavimas sietinas būtent su minėtu laikotarpiu. E. Jarašiūnas daro išvadą, kad, analizuojant konstitucionalizmo priešistorę, reikia labai atsargiai vartoti „ankstyvojo konstitucionalizmo“, „antikinio konstitucionalizmo“, „viduramžių konstitucionalizmo“, „viduramžių municipalinio ir kanoniškojo konstitucionalizmo“ kategorijas. Kiekvienu atveju turi būti aišku, kad tai reiškia ne ką kita, o tik atskirų konstitucionalizmo elementų, bet ne paties konstitucionalizmo kaip doktrinos, sąjūdžio ar realios teisinės tvarkos buvimą. Todėl tikslinga kalbėti apie „konstitucionalizmo ištakas“ arba „konstitucionalizmo užuomazgas“, bet ne tolimoje praeityje ieškoti konstitucionalizmo pirmavaizdžio[15].

---

cionalizmo istorija (Istorinė Lietuvos Konstitucija) 1387 m. – 1566 m. – 1791 m. – 1918 m. – 1990 m. Mokslinis redaktorius Vaidotas A. Vaičaitis (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016), p. 20–21.

[10] Albert Venn Dicey, *Konstitucinės teisės studijų įvadas* (Vilnius: Eugrimas, 1998), 129–142.

[11] Jankauskas, *supra note*, 3.

[12] Birmontienė, *supra note*, 6.

[13] Thomas Paine, *Žmogaus teisės* (Vilnius: Naujoji Rosma, 2003), 224–253.

[14] *Marbury v. Madison*, 5 U. S. 137 (1803).

[15] Egidijus Jarašiūnas, „Konstitucionalizmo priešistorė: ištakos ar pirmavaizdis“, *Jurisprudencija* 4(118) (2009): 21–46.

Toliau tekste pateikiami nacionalinio konstitucionalizmo požymiai, t. y. procedūriniai ir substantyvūs konstituciniai gėriai ir šių konstitucinių gėrių veiksmingumo garantijos, ypač akcentuojant nepriklausomų ir nešališkų teismų veiklą.

1.1. Procedūriniai konstituciniai teisės bruožai kaip teisės viešpatavimo prielaida

Teisės viešpatavimo esmė yra teisės viršenybė prieš bet kokius žmogaus, ypač valstybės (viešosios) valdžios, aktus. Dar romėnai teigė, kad *non rex est lex, sed lex est rex* (lot. ne karalius yra įstatymas, bet įstatymas yra karalius). Taigi pirmiausia net teisėkūros subjektams, be kita ko, pirmajai valdžiai – įstatymų leidėjui – pagal konstituciją yra ir turi būti nustatyti tam tikri apribojimai, kurie iš esmės sudarytų prielaidas nepaneigti teisės fundamentalių procedūrinių principų, kuriuos L. L. Fuller vadino vidine teisės morale[16]. Antai Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime[17], be kita ko, konstatavo, kad konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja įvairius reikalavimus įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams: teisėkūros subjektai teisės aktus gali leisti tik neviršydami savo įgaliojimų; teisės aktuose nustatyti reikalavimai turi būti grindžiami bendro pobūdžio nuostatomis (teisės normomis ir principais), kurias įmanoma taikyti visiems numatytiems atitinkamų teisinių santykių subjektams; diferencijuotas teisinis reguliavimas turi būti grindžiamas tik atitinkamais teisės aktais reguliuojamų visuomeninių santykių subjektų padėties objektyviais skirtumais; kad teisinių santykių subjektai žinotų, ko iš jų reikalauja teisė, teisės normos turi būti nustatomos iš anksto, teisės aktai turi būti oficialiai skelbiami, vieši ir prieinami; įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas, neprieštaringas, teisės aktų formuluotės turi būti tikslios, turi būti užtikrinami teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna, teisės aktuose neturi būti nuostatų, vienu metu skirtingai reguliuojančių tuos pačius visuomeninius santykius; kad teisinių santykių subjektai savo elgesį orientuotų pagal teisės reikalavimus, teisinis reguliavimas turi būti santykinai stabilus; teisės aktais negalima reikalauti neįmanomų dalykų (*lex non cogit ad impossibilia*); teisės aktų galia nukreipta į ateitį, įstatymų ir kitų teisės aktų galiojimas atgal neleidžiamas (*lex retro non agit*), nebent teisės aktu būtų sušvelninama teisinių santykių subjekto padėtis ir kartu nebūtų pakenkiama kitiems teisinių santykių subjektams (*lex benignior retro agit*); teisės pažeidimai, už kuriuos teisės aktuose nustatyta atsakomybė, turi būti aiškiai apibrėžti; nustatant teisinius apribojimus ir atsakomybę už teisės pažeidimus, privalu paisyti protingumo reikalavimo, taip pat proporcingumo principo, pagal kurį nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), neturi varžyti asmens teisių labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės

[16] Plačiau žr. Lon L. Fuller, *The Morality of Law* (New Haven: Yale University Press, 1964).

[17] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181–6708.

priemonės susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui; teisiškai reguliuojant visuomeninius santykius privalu paisyti prigimtinio teisingumo reikalavimų, apimančių *inter alia* būtinumą užtikrinti asmenų lygybę įstatymui, teismui ir valstybės institucijoms ar pareigūnams; leidžiant teisės aktus turi būti paisoma teisėkūros procedūrinių reikalavimų, taip pat ir tų, kuriuos yra nusistatęs pats teisėkūros subjektas; ir kt.

Minėtame Konstitucinio Teismo nutarime taip pat nustatyti reikalavimai teisėkūros subjektams paisyti iš konstitucijos kylančio imperatyvo laikytis teisės aktų hierarchijos (paminėtina, kad L. L. Fuller šio procedūrinio (ar formos) principo nelaikė būtinu vidinei teisės moralei, jis teisės aktų hierarchijos neanalizuoja). Šis reikalavimas *inter alia* reiškia, kad draudžiama žemesnės galios teisės aktais reguliuoti tuos visuomeninius santykius, kurie gali būti reguliuojami tik aukštesnės galios teisės aktais; taip pat žemesnės galios teisės aktuose draudžiama nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su nustatytuoju aukštesnės galios teisės aktuose. Poįstatyminiu teisės aktu realizuojamos įstatymo normos, todėl poįstatyminiu teisės aktu negalima pakeisti įstatymo ir sukurti naujų bendro pobūdžio teisės normų, kurios konkuruotų su įstatymo normomis, nes taip būtų pažeista Konstitucijoje įtvirtinta įstatymų viršenybė poįstatyminių teisės aktų atžvilgiu; pažymėtina ir tai, kad poįstatyminiai teisės aktai negali prieštarauti įstatymams, konstituciniams įstatymams ir Konstitucijai, jie turi būti priimami remiantis įstatymais, nes poįstatyminis teisės aktas yra įstatymo normų taikymo aktas, nepaisant to, ar yra vienkartinio (*ad hoc*) taikymo, ar nuolatinio galiojimo. Lietuvoje nėra deleguotosios įstatymų leidybos, todėl Seimas – įstatymų leidėjas – negali pavesti Vyriausybei ar kitoms institucijoms poįstatyminiais aktais reguliuoti tuos teisinius santykius, kurie pagal Konstituciją turi būti reguliuojami įstatymais, o Vyriausybė negali tokių įgaliojimų priimti. Tokių santykių negalima reguliuoti ir Seimo poįstatyminiais aktais. Pagal Konstituciją su žmogaus teisių ir laisvių turinio apibrėžimu ar jų įgyvendinimo garantijų įtvirtinimu susijusį teisinį reguliavimą galima nustatyti tik įstatymu. Kita vertus, tais atvejais, kai Konstitucija nereikalauja įstatyminio tam tikrų su žmogaus teisėmis, jų įgyvendinimu susijusių santykių reguliavimo, šie santykiai gali būti reguliuojami ir poįstatyminiais aktais – aktais, reglamentuojančiais žmogaus teisių įgyvendinimo procesinius (procedūrinius) santykius, atskirų žmogaus teisių įgyvendinimo tvarką ir pan., tačiau jokiomis aplinkybėmis poįstatyminiais aktais negalima nustatyti tokio su žmogaus teisėmis, jų įgyvendinimu susijusių santykių teisinio reguliavimo, kuris konkuruotų su nustatytuoju įstatyme. Pabrėžtina ir tai, kad toks teisės akto formos nesilaikymas, kai Konstitucija reikalauja, kad tam tikri santykiai būtų reguliuojami įstatymu, tačiau jie reguliuojami poįstatyminiu aktu (nepaisant to, ar šiuos santykius kokiu nors aspektu reguliuoja dar ir įstatymas, su kuriame nustatytu teisiniu reguliavimu konkuruoja poįstatyminiame akte nustatytas teisinis reguliavimas, ar joks įstatymas šių santykių apskritai nereguliuoja), gali būti pakankamu pagrindu tokį poįstatyminį teisės aktą pripažinti prieštaraujančiu Konstitucijai. Ar Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės poįstatyminiai teisės aktai pagal formą neprieštarauja Konstitucijai, pagal Konstituciją sprendžia Konstitucinis Teismas.

Tai spręsdamas, Konstitucinis Teismas kiekvienu konkrečiu atveju įvertina visas bylos aplinkybes, *inter alia* tiriamo teisinio reguliavimo vietą visoje teisės sistemoje, jo tikslą ir teisėkūros subjekto ketinimus, atitinkamų santykių teisinio reguliavimo raidą ir kaitą iki tiriamo teisės akto išleidimo (legislatyvinę istoriją) ir kt. Taip pat pabrėžtina, kad tais atvejais, kai poįstatyminiai teisės aktai pripažįstami prieštaraujančiais Konstitucijai pagal formą (dėl to, kad jais buvo reguliuojami tokie santykiai, kurie gali būti reguliuojami tik įstatymu) ir jau negali būti taikomi, būtina paisyti iš Konstitucijos kylančio reikalavimo įvertinti, ar, neapsaugojus ir neapgynus iš tokių poįstatyminių teisės aktų jų galiojimo metu kilusių asmens įgytų teisių, nebus pažeistos kitos Konstitucijos saugomos vertybės, ar nebus pažeista Konstitucijoje įtvirtintų, jos ginamų ir saugomų vertybių pusiausvyra. Minėtais ypatingais atvejais įstatymų leidėjas turi konstitucinę priedermę, įvertinęs visas aplinkybes ir nustatęs, kad tai būtina, nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris visiškai arba iš dalies apsaugotų ir apgintų teisei paklususių, įstatymų reikalavimų besilaikiusių, valstybe ir jos teise pasitikėjusių asmenų įgytas teises, kilusias iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai pagal formą (dėl to, kad jais buvo reguliuojami tokie santykiai, kurie gali būti reguliuojami tik įstatymu), ir kuris užtikrintų, kad nebus nukrypta nuo Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo.

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime taip pat įtvirtinti reikalavimai ir teisės taikymo subjektams. Taikant teisę *inter alia* būtina paisyti tokių iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų, kaip antai: teisę taikančios institucijos turi paisyti asmenų lygiateisiškumo reikalavimo; negalima dukart bausti už tą patį teisės pažeidimą (*non bis in idem*); atsakomybė (sankcija, bausmė) už teisės pažeidimus turi būti nustatyta iš anksto (*nulla poena sine lege*); veika nėra nusikalstama, jeigu tai nenumatyta įstatyme (*nullum crimen sine lege*), ir kt. Šiame kontekste paminėtina ir tai, jog konstitucinis teisinės valstybės principas reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos, nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimus priimtų tik teisės pagrindu. Konstitucijos 110 str. nustatyta, kad teisėjas negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Konstitucijai. Atsižvelgiant į iš Konstitucijos kylančią teisės aktų hierarchiją, ši Konstitucijos nuostata reiškia ir tai, kad teisėjas negali taikyti ir Konstitucijai prieštaraujančio poįstatyminio teisės akto, ir poįstatyminio teisės akto, kuris prieštarauja įstatymui. Kita vertus, minėta Konstitucijos nuostata atspindi konstitucinį principą, vieną iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų, kad neturi būti taikomas teisės aktas, prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktui. Pažymėtina, kad įstatymai turi būti vykdomi tol, kol jie nėra pakeisti ar panaikinti arba nėra Konstitucinio Teismo įstatymo nustatyta tvarka pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai (poįstatyminiai aktai – prieštaraujančiais Konstitucijai ir (arba) įstatymams). Pabrėžtina, kad tol, kol įstatymai nėra pakeisti arba nėra Konstitucinio Teismo įstatymo nustatyta tvarka pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai, visi teisinių santykių subjektai, taigi ir Vyriausybė, privalo juos vykdyti ir taikyti pagal savo kompetenciją; neleistina, kad Vyriausybė, turinti pati taikyti įstatymus ir (arba) užtikrinti, kad įstatymus taikytų kitos valstybės ir savivaldybių institucijos bei pareigūnai, užuot

pati vykdžiusi įstatymų jai nustatytas pareigas ir (arba) užtikrinusi, kad įstatymų nustatytas pareigas vykdytų kitos valstybės ir savivaldybių institucijos bei pareigūnai, savo poįstatyminiais teisės aktais nustatytų tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su nustatytuoju įstatymuose ir kuris ją ir (arba) kitus valstybės ir savivaldybių institucijas bei pareigūnus visiškai arba iš dalies atleistų nuo minėtų pareigų vykdymo. Vienas iš daugelio konstitucinio teisinės valstybės principo aspektų (tiesiogiai susijęs su konstituciniu asmenų lygiateisiškumo principu) – tai, kad panašios bylos turi būti sprendžiamos panašiai. Tad jurisdikcinių institucijų diskrecija sprendžiant ginčus ir taikant teisę yra ribota.

1.2. Substantyvūs konstituciniai gėriai kaip konstitucionalizmo pamatas

Minėtame Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime, be kita ko, konstatuota, kad konstitucinio teisinės valstybės principo turinys yra atskleistinas atsižvelgiant į įvairias Konstitucijos nuostatas, įvertinant visas Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes ir atsižvelgiant į įvairių kitų konstitucinių principų, kaip antai: Konstitucijos viršenybės, vientisumo ir tiesioginio taikymo, Tautos suvereniteto, demokratijos, atsakingo valdymo, valdžios galių ribojimo ir valdžios įstaigų tarnavimo žmonėms, teisės viešumo, teisingumo (apimančio *inter alia* prigimtinį teisingumą), valdžių padalijimo, pilietiškumo, asmenų lygybės įstatymui, teismui, valstybės įstaigoms ir pareigūnams, žmogaus teisių ir laisvių gerbimo ir apsaugos (apimančio *inter alia* žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimą), asmens ir visuomenės interesų derinimo, valstybės pasaulietiškumo ir pasaulėžiūrinio neutralumo, valstybės socialinės orientacijos, socialinio solidarumo (derinamo su kiekvieno atsakomybe už savo likimą) ir kitų, ne mažiau reikšmingų konstitucinių principų, turinį. Šiame kontekste ypač atkreiptinas dėmesys į tuos substantyvius konstitucinius gėrius, kuriuos Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas laiko nepakeičiamais ir kurių negali paneigti nė pati Tauta, kuriai priklauso suvereni valdžia, t. y. demokratija, žmogaus teisės ir laisvės (jų prigimtinis pobūdis), valstybės nepriklausomybė. Niekas negali paneigti Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių šias pamatines konstitucines vertybes, nes tai reikštų pačios Konstitucijos esmės paneigimą. Todėl net paisant iš pačios Konstitucijos kylančių jos keitimo apribojimų negali būti priimamos Konstitucijos pataisos, naikinančios prigimtines žmogaus teises ir laisves, demokratiją ar valstybės nepriklausomybę[18]. Taigi Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad Tautos suverenitetas nėra absoliutus, jis ribojamas konstitucinės teisės.

1.3. Konstitucinių gėrių veiksmingumas – teisės viešpatavimas

Kaip minėta, konstitucionalizmas – tai ne tik tam tikrų bendrų idėjų, principų, kuriais remiantis turėtų būti organizuojamos ir įgyvendinamos viešosios valdžios galios tam tikroje politinėje bendruomenėje, visuma, o kaip faktinė, kasdienė tokių principų įgyvendinimo

[18] Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimą, TAR, 2014, Nr. 10117.

praktika, jos būklė konkrečioje politinėje bendruomenėje. Taigi galima kalbėti apie realų, o ne menamą, konstitucionalizmą, kai užtikrinami ir įgyvendinami tiek procedūriniai, tiek substantyvūs konstituciniai gėriai. Užtikrinant demokratijos, be kita ko, laisvų, lygių, visuotinų, nešališkų rinkimų organizavimą, valdžių padalijimo principo įgyvendinimą lemiamą vaidmenį vaidina nešališki ir nepriklausomi viešąją teisę taikantys ir aiškinantys nepriklausomi teismai – Lietuvoje Konstitucinis Teismas ir administraciniai teismai, kurie, ypač nagrinėdami normines bylas, garantuoja, be kita ko, ir konstitucinių procedūrinių teisės principų realumą. Ypač pabrėžtina, kad tik realus teisingumo vykdymas, reali įstatymų leidžiamosios bei vykdomosios valdžių ir viešojo administravimo subjektų teisminė kontrolė padeda pasiekti realų konstitucionalizmą, realų konstitucinės teisės viešpatavimą visose viešojo gyvenimo srityse. Nors konstitucionalizmas pirmiausia yra santvarka, kurioje ribojamos valdžios galios, t. y. žmogaus teisės mokslinėje doktrinoje ne visada laikomos privalomu konstitucinio audinio elementu[19], tačiau, kaip minėta, substantyviu konstituciniu gėriu turi būti ir yra laikomos žmogaus teisės ir laisvės, todėl privatinę teisę taikantys ir aiškinantys teismai taip pat palaiko ir tobulina konstitucionalizmo būklę. Žmogaus teisių ir laisvių ginties aspektu neabejotinai svarbų vaidmenį Lietuvoje atlieka ir bendrosios jurisdikcijos teismai, nagrinėdami baudžiamąsias ir civilines (plačiąja prasme) bylas. Visų nacionalinių teismų, kurių nė vienas nėra administraciniu arba organizaciniu atžvilgiu ar kaip nors kitaip pavaldus aukštesnės instancijos teismui (net veikiantys grandyse teismai turi procesinį savarankiškumą)[20], bendra veikla ir tarpusavio diskursas padeda pasiekti teisės viešpatavimą, nes „neabejotinai teismų sistemos kompetencija ir pareiga yra išaiškinti, kas yra įstatymas“[21] (jo prasmė). Šiuo aspektu teismų, kaip vienintelės valdžios, galinčios atskleisti ir paaiškinti teisę, konstitucinės paskirties vykdyti teisingumą monopolis uždeda jiems ne tik išskirtinę galimybę, bet ir sunkią naštą, atsakomybę, kad politinė tauta ir valstybė nenukryptų nuo teisės gėrių.

Žinoma, konstitucionalizmui, kaip konstitucinės teisės viešpatavimo realumui, užtikrinti reikalingos ne tik teisinės ir teisinės institucinės, bet ir, be kita ko, ekonominės, socialinės ir kt. priemonės. Todėl ekonominis sunkmetis, kurio metu, be jo laikotarpiui būdingų grėsmių, pvz., mažinamų teisėjų atlyginimų, gali veikti ir demokratinių procesų, teisės viešpatavimo būklę[22].

---

[19] Egidijus Kūris, „Konstitucija pagal Sartorį“, iš *Lyginamoji konstitucinė inžinerija* (Kaunas: UAB „Poligrafija ir informatika“, 2001), 8–18.

[20] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 36–1292.

[21] *Supra note*, 14.

[22] Plačiau žr. *Krizė, teisės viešpatavimas ir žmogaus teisės*. Mokslinis redaktorius Egidijus Kūris (Šiauliai: AB „Titnagas“, 2015).

2. TRUPUTĮ APIE TRANSKONSTITUCIONALIZMĄ

Priimta teigti, kad transnacionalinės teisės terminą pirmasis pradėjo vartoti P. C. Jessup[23]. Tačiau palikime nuošalyje amerikietiškąjį šio autoriaus padiktuotą požiūrį į teisę, kaip tarptautinės privatinės, tarptautinės viešosios ir nacionalinės teisės bendrą audinį, ir pažiūrėkime, kokiame kontekste transkonstitucionalizmo terminus vartoja autoriai, analizuojantys Europos Sąjungos (toliau – ir ES) teisinę erdvę ir santvarką. I. Jarukaitis, cituodamas buvusio Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ir ESTT) generalinio advokato M. P. Maduro tezę, teigia, kad pastarasis yra pasiūlęs vieną žaviausių konstitucionalizmo apibrėžimų, vadindamas jį mažumos ir daugumos baimių atspindžiu ir pusiausvyros tarp šių dviejų baimių paieška[24]. Sutiktina, kad tai gražus grožinės literatūros apibrėžimas, taikytinas politinės bendruomenės santvarkai, bet iš esmės tokio apibrėžimo turinį sėkmingai išreiškia konstitucinės teisės substantyvus gėris žmogaus teisės ir laisvės, kurios yra ne tik kiekvienam asmeniui svarbus individualus gėris, bet kartu ir viešasis gėris, nes šių teisių pagarba, gynimas ir apsauga yra teise ir teisingumu grindžiamos demokratinės valstybės viena svarbiausių priedermių; juk žmogaus teisėmis (kaip ir kitomis vertybėmis) grindžiama pati Tautos priimta Konstitucija, o tų teisių realus įtvirtinimas, gynimas ir apsauga yra pačios valstybės *raison d'être*; priešingu atveju valstybė negalėtų būti laikoma bendru visos visuomenės gėriu[25]; šiuo aspektu Konstitucija ir yra ne tik mažoritarinis, bet ir antimažoritarinis aktas, nes ji gina individą[26], o ne tik įtvirtina ir gina bendrus gėrius.

Kalbėti apie Europos Sąjungos transnacionalinį konstitucionalizmą ne tik galima, bet ir būtina. Kodėl? Nors Europos Sąjunga nėra valstybė ir artimiausioje ateityje nepretenduoja tokia tapti, joje yra įsteigtos viešosios valdžios, sukurta savarankiška *sui generis* teisės sistema. Tikrai ne šio straipsnio paskirtis nagrinėti nacionalinės valstybės ir Europos Sąjungos skirtumus: pakanka teiginio, kad Europos Sąjunga nėra valstybė, jos ES politinė bendruomenė nėra valstybės politinė tauta, sudėtinga kalbėti apie Europos Sąjungos politinės bendruomenės suverenitetą[27] ir pan. Tačiau vien tai, kad Europos Sąjungoje įsteigtos viešosios valdžios, sustiprina poziciją, kad tas valdžias reikia ne tik, pirma, įsteigti, antra, organizuoti, bet ir, trečia, apriboti, t. y. galima kalbėti apie šias tris konstitucionalizmo funkcijas[28]. Pabrėžtina, kad pagal Europos Sąjungos steigimo sutarties (toliau – ir ES Sutartis)[29] 13 str. Są-

[23] Philip C. Jessup, *Transnational Law* (New Haven: Yale University Press, 1956).

[24] Jarukaitis, *supra note*, 4: 153.

[25] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas, TAR, 2014, Nr. 478.

[26] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2025 m. balandžio 17 d. nutarimas, TAR, 2025, Nr. 6803.

[27] J. Habermas nurodo, kad suverenitetas pasidalintas tarp ES piliečių ir Europos tautų (angl. *peoples*). Žr. Jürgen Habermas, „The Crisis of the European Union in the Light of a Constitutionalization of International Law", *The European Journal of International Law*, Vol. 23, No. 2 (2012): 342–343.

[28] Irmantas Jarukaitis, Gintaras Švedas, „The Constitutional Experience of Lithuania in the Context of European and Global Governance Challenges", in A. Albi; S. Borducki (eds.). *National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law* (Oxford: Oxford University Press, 2019), 999–1000.

[29] Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija (OL C 202, 2016 6 7, 13–46).

jungos institucijos yra šios: Europos Parlamentas, Europos Vadovų Taryba, Europos Taryba, Europos Komisija, ESTT, Europos centrinis bankas, Audito Rūmai. Šios viešosios valdžios institucijos, atskirai ar kartu, vykdo teisėkūros, teisės vykdymo ir teisingumo funkcijas, o ES Sutarties preambulėje nurodoma, kad ji sudaroma semiantis įkvėpimo iš Europos kultūrinio, religinio ir humanistinio paveldo, iš kurio susiformavo visuotinės vertybės, kurias sudaro neliečiamos ir prigimtinės žmogaus teisės, taip pat laisvė, demokratija, lygybė ir teisinė valstybė, patvirtinant ištikimybę laisvės, demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms bei pagrindinėms laisvėms ir teisinės valstybės principams, norint toliau stiprinti demokratišką ir veiksmingą institucijų veikimą, kad jos bendroje institucijų sistemoje geriau atliktų joms patikėtus uždavinius. Taigi ES Sutartyje įtvirtinta, kad ji grindžiama iš esmės nacionaliniam konstitucionalizmui būdingais aukščiau šiame straipsnyje nurodytais substantyviais gėriais, išskyrus Tautos suverenitetą, tačiau ES Sutartyje, jos 4 str. 2 d., pažymima, kad Sąjunga gerbia valstybių narių lygybę prieš Sutartis ir nacionalinį jų savitumą, neatsiejamą nuo pagrindinių politinių ir konstitucinių jų struktūrų, įskaitant regioninę ir vietos savivaldą. Sąjunga gerbia esmines valstybines jų funkcijas, įskaitant valstybės teritorinio vientisumo, viešosios tvarkos ir nacionalinio saugumo užtikrinimą.

Pažymėtina, kad pirmą kartą šiuolaikinės valstybės istorijoje buvo sąmoningai nuspręsta „paimti" dalį valstybių viešosios valdžios galių ir perleisti jas naujai sukurtam – viršnacionaliniam – lygmeniui, nes šalia ES valstybių viešosios valdžios galios patikimos santykinai nuo jų nepriklausomoms ES institucijoms[30]. Analizuojant ES integracijos procesą, jo pamatinė idėja yra akivaizdi – išskaidyti viešosios valdžios galias nacionaliniam ir viršnacionaliniam lygmenims ir sukurti jų tarpusavio pusiausvyrą (abipusę priklausomybę). Būtent toks specifinis ES konstitucionalizmo modelis iš esmės reiškia pripažinimą, kad nacionalinė konstitucinė valstybė yra ir nepakeičiama, ir nepakankama *Weltgesellschaft* (liet. pasaulio visuomenės) politinei sistemai[31].

Kartu tokios ES viešosios valdžios sistemos įsteigimas verčia sukurti ir puoselėti *sui generis* teisės sistemą, būtiną riboti ES viešajai valdžiai, kuri būtų grindžiama ne tik substantyviais gėriais, būdingais nacionaliniam konstitucionalizmui, bet ir fundamentaliais procedūriniais teisės principais, kuriuos L. L. Fuller vadino „vidine teisės morale" ir kurie nurodyti minėtame Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime (žr. šio straipsnio 1.1 poskyrį). ESTT savo sprendimuose nėra taip aiškiai, kaip Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, nurodęs minėtų fundamentalių procedūrinių teisės principų, tačiau yra konstatavęs, kad ES teisėje egzistuoja teisinio tikrumo, teisėtų lūkesčių, proporcingumo principai[32], o kitų principų, pvz., įstatymo atgal negaliojimas, išskyrus asmens padėtį švelninančio įstatymo, taip pat galima rasti ESTT praktikoje[33]. Pabrėžtina, kad šiuos

[30] Jarukaitis, *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: narystės konstituciniai pagrindai, supra note*, 7: 21–29, 38–48.

[31] Jarukaitis, *supra note*, 4: 157.

[32] Walter Cairns, *Europos Sąjungos teisės įvadas* (Vilnius: Eugrimas, 1999), 114–117.

[33] Žr., pvz., Europos Sąjungos Teisingumo Teismo didžiosios kolegijos 2025 m. rugpjūčio 1 d. sprendimą *Baji*

principus ESTT iš esmės perima ir iš valstybių narių, kuriose administraciniams ginčams yra nustatytas specialus teisminis procesas[34]. Antra vertus, pagal tuomečio Europos Teisingumo Teismo (toliau – ir ETT) sprendimą *Costa v Enel* byloje[35] ES teisė yra savarankiška teisinė sistema, turinti viršenybę prieš valstybių narių teisę, esant nacionalinės teisės ir ES teisės kolizijai; ES teisė integruota į valstybių narių teisines sistemas ir ją privalo taikyti jų teismai. Kartu atkreiptinas dėmesys, kad šiame straipsnyje tikslingai parodoma, kad tiek ES teisės, tiek nacionalinės teisės konstituciniai substantyvūs gėriai, o juolab fundamentalūs procedūriniai principai koreliuoja ir neturėtų būti kolizijoje (nors skirtingų valstybių narių valdžių ir ES viešosios valdžios egzistavimas verčia daryti išvadą, jog ES konstitucionalizmo ir nacionalinių konstitucionalizmų „idealiosios sutapties" bent šiuo metu paprasčiausiai negali būti[36]).

Tačiau ES teisės, grindžiamos ne tik substantyviais gėriais, bet ir fundamentaliais procedūriniais teisės principais, formalaus egzistavimo nepakanka, jis turi būti užtikrinamas nepriklausomų teismų veikla. Pagrindinis jų ESTT, kuris pagal ES Sutarties 19 str. 1 d. užtikrina ES teisės taikymo ir aiškinimo vienodumą. Tačiau jis nėra vienišas, nes visi nacionaliniai teismai, o ypač viešąją teisę taikantys administraciniai nacionaliniai teismai, yra kartu ES teismai[37]. Šia prasme veikiantis vientisas teismų mechanizmas garantuoja ES transkonstitucionalizmo būtį, ES teisės viešpatavimą ir pirmenybę nacionalinių teisės sistemų požiūriu, kai tarp jų kyla kolizijos.

Šiame kontekste paminėtina, kad ES, kaip organizacijos, ir ES teisės egzistavimas nėra savitiksliai. Pritartina V. Vadapalo teiginiui, kad ES reikia suvokti kaip vieną iš priemonių tęstiniam ir veiksmingam šioje organizacijoje esančių politinių bendruomenių valstybingumui užtikrinti[38]. Pasak I. Jarukaičio, žvelgiant dar plačiau, akivaizdu, kad, pvz., ES Sutarties 2, 4, 6 ir 7 str., ESTT praktika dėl nacionalinių teismų nepriklausomumo[39] yra, be kita ko, orientuoti į nacionalinio konstitucionalizmo (ir sykiu valstybių tarpusavio santykių) stabilizavimą[40].

Trans s. r. o., C-544/23, ECLI:EU:C:2025:614.

[34] Cairns, *supra note,* 32:, 114.

[35] ETT 1964 m. liepos 15 d. sprendimas *Costa v Enel*, 6-64, ECLI:EU:C:1964:66.

[36] Jarukaitis, *supra note*, 4: 160.

[37] Cairns, *supra note*, 32: 108.

[38] Vilenas Vadapalas, „Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė, tarptautinė teisė ir Europos Sąjungos teisė", iš *Lietuvos konstitucinė teisė. Trečioji laida* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2022), 203.

[39] Žr., pvz., Europos Sąjungos Teisingumo Teismo didžiosios kolegijos 2022 m. vasario 22 d. sprendimą *RS*, C-430/21, ECLI:EU:C:2022:99.

[40] Jarukaitis, *op. cit*., 158.

3. TARPTAUTINIO (GLOBALAUS ARBA PASAULINIO) KONSTITUCIONALIZMO PROBLEMATIKA

Globalaus, arba pasaulinio, konstitucionalizmo samprata probleminė. Nors, kaip minėta, nagrinėjama tarptautinės viešosios teisės konstitucionalizacija[41], teigiama, kad tam tikri tarptautinės teisės principai (*jus cogens*) yra viršesni už tarptautines sutartis ir todėl gali būti palyginti su konstituciniais[42], tačiau šiame kontekste kyla daugiau klausimų negu atsakymų. Pirmiausia, kalbėti apie konstitucionalizmą kaip santvarką reikia tada, kai yra valdžia, kurią reikia riboti. Žinoma, konstitucionalizmas atlieka ir steigimo, ir organizavimo funkcijas, tačiau tarptautinėje teisėje nėra įsteigta nei įstatymų leidžiamoji valdžia, nėra nei centralizuotos vykdomosios valdžios, net nėra bendros privalomos kompetencijos teisminės institucijos[43]. Taigi kokią valdžią riboja tarptautinė viešoji teisė?

Tarptautinės teisės paskirtis – sureguliuoti santykius tarp valstybių ir tarptautinių organizacijų, kad būtų palaikoma taika pasaulyje (nes pirminis valstybių interesas yra taikos pasaulyje užtikrinimas (žr. Montevidėjo konvencijos 10 str.)[44]). Vadinasi, jos būtinybė atsiranda tada, kai nacionalinės teisės normų nepakanka sureguliuoti tam tikriems, pirmiausia tarpvalstybiniams, santykiams. Apie tokią teisės paskirtį iš esmės rašė tarptautinės teisės tėvas Hugo Grocijus savo veikale „Trys knygos apie karo ir taikos teisę“[45]. Ypač svarbios tarptautinės santvarkos modeliavimui yra I. Kanto mintys. Jis nurodo, kad bet kokią teisinę santvarką (asmenų, kuriuos ji liečia, atžvilgiu) sudaro šios dalys: (1) žmonių tautos santvarka pagal valstybinę pilietinę teisę (*ius civitatis*); (2) valstybių santykių santvarka pagal tarptautinę teisę (*ius gentium*); (3) santvarka pagal pasaulinės pilietybės teisę (*ius cosmopoliticum*), nes žmonės ir valstybės, santykiaudami tarpusavyje, daro vieni kitiems poveikį, jie turi būti laikomi žmonių valstybės piliečiais[46]. Plėtodamas taikos tarp valstybių, kurios turėtų sukurti taikingąją sąjungą (*Foedus Pacificum*), aiškinimą, Kantas veikale „Į amžinąją taiką“ pateikia tokius šešis parengiamuosius straipsnius dėl amžinosios taikos tarp valstybių: 1) „Jokia sutartis neturi būti laikoma taikos sutartimi, jeigu ji sudaryta su slaptomis išlygomis būsimajam karui“; 2) „Jokia savarankiška valstybė (nesvarbu, didelė ar maža) neturi būti įgyta kitos valstybės nei paveldint, nei mainikaujant ar gaunant dovanų“; 3) „Reguliariosios kariuomenės (*miles perpetuus*) turi ilgainiui visiškai išnykti“; 4) „Valstybės skolos neturi būti naudojamos tvarkyti užsienio reikalams“; 5) „Jokia valstybė neturi jėga kištis į kitos valstybės santvarką ir valdymą“; 6) „Jokia valstybė, kariaudama su kita, neturi imtis tokių priešiškų veiksmų, dėl kurių, sudarius taiką, taptų neįmanomas abipusis pasitikėjimas:

[41] Žr., pvz., Habermas, *supra note*, 8.

[42] Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė. Bendroji dalis* (Vilnius: Eugrimas, 1998), 36.

[43] *Ibid,* 22–26.

[44] Montevideo Convention on the Rights and Duties of States, Dec. 26, 1933, 49 Stat. 3097, 165 L. N. T. S., 19.

[45] Žr. Wilhelm G. Grewe, *Epochen der Völkerrechtsgeschichte* (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1984), 227, cituota iš Vadapalas, *supra note*, 42: 21.

[46] Imanuelis Kantas, *„Į amžinąją taiką“,* iš *Politiniai traktatai* (Vilnius: Aidai, 1996), 120.

tokių kaip pasalūniškų žudikų (*percussores*), nuodytojų (*venefici*) verbavimas, kapituliacijos sąlygų laužymas, išdavystės (*perduellio*) kurstymas priešo šalyje ir t. t.“. Kartu pažymima, jog šių straipsnių taikai, kuri apima ir žmonių vertingumo bei jų laisvės garantijas, užtikrinti nepakanka, nes valstybės gali būti despotiškos, pažeidžiančios žmogaus vertingumą, laisvę. Todėl yra būtini dar trys galutiniai straipsniai dėl amžinosios taikos tarp valstybių: 1) „Kiekvienos valstybės pilietinė santvarka turi būti respublikinė“; 2) „Tarptautinė teisė turi būti pagrįsta laisvų valstybių federacija / sąjunga“; ir 3) „Pasaulinės pilietybės teisė turi būti apribota visuotinio svetingumo sąlygomis“[47]. Būtent šie pastarieji straipsniai reiškia, kad valstybės saugo kiekvieno žmogaus (ne tik savo piliečių) vertę, laisvę, pačios yra laisvos. J. Habermas vartoja I. Kanto retoriką apie pasaulinę pilietybę, teigdamas, kad yra poreikis keisti tarptautinę teisę į pasaulio piliečių teisę, o nacionalinė konstitucija gali būti tik respublikinė, nustatyta piliečių jų santykiams reguliuoti. Tačiau ši demokratijos forma nedominuoja tarptautinėje arenoje ir pasaulinė politinė valdžia stokoja galių teisei politinėje arenoje įgyvendinti, todėl tarptautinė teisė gali būti tik „protokonstitucija“[48].

Akivaizdu, kad tarptautinė teisė stokoja demokratinio legitimumo, substantyvių teisės gėrių (žr. šio straipsnio 1.2 poskyrį). Juk pasaulio valstybės, net ir Jungtinių Tautų narės, toli gražu ne visos yra demokratinės. Be to, valstybių požymiai pagal Montevidėjo konvenciją neturi atspindėti demokratinio valstybės režimo: svarbu, kad valstybės valdžia būtų efektyvi. Kaip pažymi V. Vadapalas, kalbant apie naujos vyriausybės atėjimo į valdžią teisėtumą pagal valstybės vidaus teisę (teisėti ir teisingi rinkimai ar, priešingai, antikonstitucinis perversmas), tai, deja, tebelieka vidaus teisės reikalu[49]. Todėl mokslinėje literatūroje taip pat nurodoma, kad Jungtinės Tautos neturėtų priimti nedemokratinių valstybių ir jose esančioms valstybėms galėtų atstovauti tik tokios vyriausybės, kurios yra demokratinės ir kurios gerbia žmogaus teises: atitinkamai turėtų būti pakeisti Jungtinių Tautų chartijos[50], kurioje nėra nė žodžio apie demokratiją, 4 ir 6 str.[51].

J. Habermaso ir I. Kanto pastebėjimai apie demokratinių vertybių stoką tarptautinėje teisėje, apie efektyvios valdžios, stokojančios galių užtikrinti tarptautinės teisės reikalavimų įgyvendinimą pasaulinėje erdvėje, neefektyvi tarptautinio teismo, taikančio ir aiškinančio tarptautinę teisę, veikla nėra vienintelės kliūtys tarptautiniam konstitucionalizmui. Juolab kad ir procedūriniai reikalavimai tarptautinei teisei būti hierarchine sistema, kad atitiktų konstitucinės teisės bruožus, o įgyvendinta tarptautinė teisė viešpatautų, yra probleminiai. Kitaip nei viešpatavimo teisė ar subordinacijos teisė, tarptautinė teisė apibūdinama kaip „koordinacijos“ teisė arba „bendrijos teisė“, o valstybės paprastai yra laisvos sudaryti ar ne

[47] Kantas, *supra note,* 46:, 120–134.

[48] Habermas, *supra note*, 8: 130–131.

[49] Vadapalas, *supra note*, 42: 219.

[50] Jungtinių Tautų Chartija, *Valstybės žinios*, 2002, 15–557.

[51] Žr. Fernando R. Tesón, The Kantian Theory of International Law, 92 COLUM. L. Rev. 53 (1992), 100.

vieną ar kitą sutartį ir kartu prisiimti arba ne tarptautinius įsipareigojimus[52]. Nors H. Kelsenas, kuris yra normų hierarchinės struktūros šalininkas, nurodė, kad aukščiausios juridinės galios tarptautinės teisės normos yra bendrosios, kilusios iš papročių: iš šių normų viena yra ypač svarbi – toji, kuri žinoma kaip *pacta sunt servanda* principas, o kitos tarptautinės teisės normos yra partikuliarinės, kilusios iš tarptautinių sutarčių, jos subordinuotos bendriesiems tarptautinės teisės principams (galimos ir trečio lygio tarptautinės teisės normos)[53]; visgi, pasak L. L. Harto, ieškoti fundamentalios normos tarptautinėje teisėje neverta, nes jos ten nėra: net minėtas *pacta sunt servanda* principas pasirodė nesuderinamas su faktu, kad ne visos prievolės pagal tarptautinę teisę kyla iš *pacta* (sutarčių), nors ir kaip plačiai interpretuotume šį terminą. Todėl jis buvo pakeistas kitu, mažiau žinomu, vadinamąja norma, nustatančia, kad „valstybės turi elgtis taip, kaip jos paprastai elgiasi". O juk tuo nepasakoma nieko daugiau, kaip tik tai, jog akceptuojantieji tam tikras normas taip pat turi laikytis normos, nustatančios, kad normų turi būti laikomasi. Tai yra tik nenaudingas to fakto, kad valstybės akceptavo normų visumą kaip įpareigojančias normas, pakartojimas[54].

Galiausiai fundamentali pliuralistinė kritika teigia, kad pasaulio gyventojų politinė, ekonominė, intelektinė ir moralinė įvairovė daro tarptautinį konstitucionalizmą tiek neįgyvendinamą, tiek nelegitimų. Bet koks konstitucinis susitarimas būtų vienos grupės primestas kitai ir todėl būtų suvokiamas veikiau kaip imperinis įrankis, o ne kaip bendros savivaldos išraiška[55].

VIETOJE IŠVADŲ

Konstitucionalizmas sietinas pirmiausia su valstybe ir nacionaline konstitucija. Būtent nacionalinis konstitucionalizmas atlieka pagrindines funkcijas, t. y. steigiamąją, organizuojamąją ir ribojamąją, kuomet pagal nacionalinę konstituciją įsteigiama valstybė ir jos institucijų sistema, nustatomos veiklos funkcijos ir kryptys, taip pat nubrėžiami apribojimai valstybės valdžios institucijoms. Nacionalinis konstitucionalizmas, kaip teisinė realybė, yra nacionalinės konstitucijos, įkūnijančios fundamentalius procedūrinius teisės principus ir substantyvius gėrius, viešpatavimas, kurį užtikrina pirmiausia viešąją teisę aiškinantys ir taikantys nepriklausomi ir nešališki teismai.

Transnacionalinis konstitucionalizmas Europos Sąjungoje iš esmės yra realus teisinis reiškinys, nes Europos Sąjungos teisė taip pat įkūnija fundamentalius procedūrinius teisės principus ir substantyvius gėrius, be to, brėžia tam tikrus apribojimus Europos Sąjungos viešajai valdžiai ir nacionalinių valstybių valdžioms, taip pat turi pirmenybę prieš nacio-

[52] Vadapalas, *supra note*, 42: 19, 35.

[53] Hans Kelsen, *Grynoji teisės teorija* (Vilnius: Eugrimas, 2002), 260.

[54] Herbert L. A. Hart, *Teisės samprata* (Vilnius: Pradai, 1997), 365–370.

[55] Nico Krisch, *Beyond Constitutionalism: The Pluralist Structure of Postnational Law* (Oxford: Oxford University Press, 2010).

nalines teisines sistemas. Ypač pabrėžtina, kad Europos Sąjungos Teisingumo Teismas nėra vienišas, aiškindamas ir taikydamas Europos Sąjungos teisę, nes nacionaliniai valstybių teismai taip pat laikomi Europos Sąjungos teismais, užtikrinančiais Europos Sąjungos teisės gyvastį ir galias.

O terminas „tarptautinis konstitucionalizmas“ tebelieka daugiau teoriniu nei realiu teisiniu reiškiniu. Juk tarptautinės teisės norminė ir praktinė galios priklauso ne nuo konstitucijos ir konstitucionalizmo sąvokų vartojimo, o nuo konkrečių institucijų, principų, normų įgyvendinimo. Ypač svarbu, kad tarptautinė teisė kol kas nereikalauja, jog valstybių režimai ir nacionalinės teisinės sistemos būtų demokratiniai. Šia prasme nacionalinių valstybių autonomija yra pernelyg didelė, o tarptautinė teisė tegali būti „protokonstitucija“.

A FEW THOUGHTS ON INTERNATIONAL CONSTITUTIONALISM: IS IT REALLY JUST A SHADOW OF NATIONAL CONSTITUTIONALISM?

ERNESTAS SPRUOGIS

SUMMARY. *The article analyses the phenomenon of constitutionalism at the national, transnational, and international levels. It is noted that constitutionalism is primarily associated with the state and the national constitution. National constitutionalism, as a legal reality, is the supremacy of the national constitution, which embodies fundamental procedural principles of law and substantive values; this supremacy is ensured primarily by independent and impartial courts that interpret and apply public law.*

Transnational constitutionalism in the European Union is essentially a real legal phenomenon, since European Union law also embodies fundamental procedural principles of law and substantive values, the supremacy of which is ensured by the Court of Justice of the European Union together with national courts of the Member States, which help to sustain the vitality and powers of the European Union law.

Meanwhile, the term "international constitutionalism" remains more a theoretical than a real legal phenomenon. Indeed, the normative and practical force of international law depends not on the use of the concepts of constitution and constitutionalism, but on specific institutions, principles, norms, and their implementation. It is particularly important that international law does not yet require state regimes to be democratic or national legal systems to be democratic. In this sense, the autonomy of nation states is excessive, and international law can only be described as a "proto-constitution."

KEYWORDS: national constitutionalism, international/global/worldwide constitutionalism, transnational constitutionalism, constitutionalization, rule of law.

CONSTITUTIONES ET LIBERTATES: ŽMOGAUS TEISĖS XXI AMŽIUJE

Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys

CONSTITUTIONES ET LIBERTATES: HUMAN RIGHTS IN THE TWENTY-FIRST CENTURY

Peer-Reviewed Academic Articles Collection

MRU

Vilnius, 2026

Redakcinė kolegija / Editorial board:

Prof. dr. **EGLĖ BILEVIČIŪTĖ** (atsakingoji redaktorė / Editor-in-Chief)
Doc. dr. **JOLITA MILIUVIENĖ** (atsakingoji redaktorė / Editor-in-Chief)
Dr. **KRISTINA KENSTAVIČIENĖ** (vykdančioji redaktorė / Executive editor)

Straipsnių recenzentai / Peer reviewers:

Prof. dr. **Eglė Bilevičiūtė,** doc. dr. **Tomas Girdenis,** prof. dr. **Egidijus Jarašiūnas,**
doc. dr. **Agnė Juškevičiūtė – Vilienė,** dr. **Kristina Kenstavičienė,**
doc. dr. **Jan Kudrna,** prof. dr. **Snieguolė Matulienė,** doc. dr. **Jolita Miliuvienė,**
dr. **Salomėja Fernandez- Montojo,** prof. dr. **Sanita Osipova,** prof. dr. **Rūta Petkuvienė,**
prof. dr. **Jānis Pleps,** praktikos prof. dr. **Rasa Ragulskytė – Markovienė,**
doc. dr. **Ernestas Spruogis, Sergej Stoma,** doc. dr. **Loreta Šaltinytė,**
prof. dr. **Algimantas Urmonas,** doc. dr. **Juozas Valčiukas,**
dr. **Mindaugas Verbickas,** dr. **Dalia Višinskienė,** dr. **Leda Žilinskienė.**

Aprobuota/Approved by:

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos tarybos 2026 m. gegužės 20 d. nutarimu,
Nr. 1T- 18.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*
Visos leidinio ir leidybos teisės saugomos. Šio leidinio arba kurios nors jo dalies negalima taisyti, dauginti ar kitaip platinti autoriui ir leidėjui nesutikus.

ISBN 978-609-488-136-7 (spausdintas)
ISBN 978-609-488-135-0 (internete) DOI: 10.13165/9786094881350

© Autoriai, 2026
© Mykolo Romerio universitetas, 2026

TURINYS

Lyra Jakulevičienė, Jolita Miliuvienė
Įvadas: žmogaus teisės XXI amžiuje 11

I. KONSTITUCIJA KINTANČIOJE TIKROVĖJE: AIŠKINIMAS IR TRANSFORMACIJA

Egidijus Jarašiūnas
Vis sugrįžtantis Konstitucijos aiškinimo specifiškumo klausimas 30

Egidijus Kūris
Apie pažodinį ir ne vien pažodinį Konstitucijos aiškinimą 66

Marek Zubik
Ką chaoso teorija gali pasiūlyti Konstitucijos kūrėjams? (anglų kalba) **99**

Mirosław Granat
Demokratinis teisinės valstybės principas ir teisinės valstybės krizė (Lenkijos atvejis) (anglų kalba) **108**

Irmantas Jarukaitis
Pusiausvyros tarp vienovės ir įvairovės paieškos Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje: Europos Sąjungos sutarties 2 straipsnis ir 4 straipsnio 2 dalis (anglų kalba) **119**

Ernestas Spruogis
Keletas minčių apie tarptautinį konstitucionalizmą: ar tikrai tik nacionalinio konstitucionalizmo šešėlis? 142

Jolita Miliuvienė
Gynybinis konstitucionalizmas: strateginis konstitucinio dialogo naudojimas demokratijos atsparumui stiprinti 159

Alexandru Tănase
Nacionalinė konstitucinė tapatybė Europos Sąjungoje: tarp globalizacijos ir konstitucinio pliuralizmo (anglų kalba) **185**

Sanita Osipova
Laisvė mokslinėje doktrinoje ir teisinėse diskusijose Latvijos Respublikoje (anglų kalba) **203**

Mindaugas Verbickas
Žmogaus teisės ir demokratija: prigimtinės teisės teorijos perspektyva 218

Madis Ernits
Hibridinis konstitucinis teismas: naujasis standartas ar konstrukcijos trūkumas? (anglų kalba) **246**

Andrzej Jackiewicz
Nuo pergamento iki pikselių: kintantis Konstitucijos vaidmuo prisitaikant prie technologinės pažangos (anglų kalba) **261**

Jan Kudrna
Demokratijos ir laisvės supratimo tendencijos Čekijos Respublikoje pastaraisiais metais: ar jau laikas "antrajai respublikai"? (anglų kalba) **283**

Edita Žiobienė
Konstitucinio solidarumo principo reikšmė užtikrinant žmogaus teisių apsaugą **296**

Ieva Deviatnikovaitė
M. Römerio „Reprezentacija ir Mandatas": šimtas metų Lietuvos konstitucinės ir administracinės teisės doktrinai **316**

II. KONSTITUCINĖS ŽMOGAUS TEISIŲ GARANTIJOS IR JŲ ĮGYVENDINIMAS

Asta Benetytė, Dovydas Sajenko, Juozas Valčiukas
Permąstant teisės į minties laisvę sampratą šiuolaikinėje realybėje **342**

Jānis Pleps
Susirinkimų laisvė: Baltijos šalių konstitucinės teisės vystymosi pamokos (anglų kalba) **373**

Oleksandr Petryshyn
Konstitucinės justicijos bylos pagal Ukrainos ombudsmeno kreipimusis (anglų kalba) **398**

Malkhaz Nakashidze
"Rusiškas įstatymas" apie užsienio įtakos skaidrumą, žmogaus teisės ir Gruzijos iššūkiai siekiant ES integracijos (anglų kalba) **410**

Algirdas Taminskas, Gabrielė Taminskaitė-Kočiūnė
Asmens teisė į vardą: teoriniai ir praktiniai dvigubų pavardžių suteikimo aspektai **431**

Dovilė Pūraitė-Andrikienė
Moterų teisių konstitucinė dimensija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos indėlis į lyčių lygybės doktriną **451**

Gintaras Švedas
Išimtinis bausmės švelninimas Konstitucinio Teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje **469**

Jolanta Zajančkauskienė
Ginamieji su negalia: konvencinės, Europos Sąjungos teisės nuostatos ir mokslinės diskusijos **488**

Anna Rytel-Warzocha
Laikinasis teisės prašyti prieglobsčio ir apsaugos sustabdymas prie Baltarusijos – Lenkijos sienos: valstybės institucijų konstitucinių ribų analizė (anglų kalba) **504**

Algimantas Urmonas
Viešasis interesas kaip konstitucinės pareigos matas administracinėje teisėje **520**

Eglė Bilevičiūtė, Aliona Gaidarovič, Salvija Mulevičienė
Konstitucinės saviraiškos ir informacijos laisvės derinimas su teise į asmens duomenų apsaugą žurnalistų ir kitų viešosios informacijos rengėjų atstovų teisės gauti informaciją kontekste **535**

Rūta Petkuvienė
Informacinis privatumas Lietuvos teismų sistemos veikloje kaip vienas iš konstitucinės teisės į privataus gyvenimo apsaugą aspektų **549**

André Dias Pereira, Rui Cascão
Medicininės atsakomybės sistema ir teisė į sveikatos apsaugą Portugalijoje (anglų kalba) **567**

Rasa Ragulskytė-Markovienė, Rūta Slidžiauskaitė-Maskoliūnė
Teisės į sveiką ir švarią aplinką gynimas klimato kaitos kontekste **580**

Agnė Juškevičiūtė-Vilienė
Konstitucinė teisė klimato kaitos akivaizdoje: konstituciniai teismai, valstybės atsakomybė ir žmogaus teisės **605**

Kristina Kenstavičienė
Naujasis alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos teisinis reguliavimas Lietuvoje ir nekarinė (civilinė) tarnyba Suomijoje **619**

Marta Murska
Individualus konstitucinis skundas Vokietijoje ir Ukrainoje kaip žmogaus teisių apsaugos instrumentas (anglų kalba). **645**

Saulius Katuoka
Povandeniniai kabeliai ir vamzdynai ir jų reglamentavimas pagal tarptautinę teisę **662**

APIE AUTORIUS **678**